

УДК 336.011

Тетяна КІЗИМА,
Вадим КУЦЯК

ОСОБИСТЕ ФІНАНСОВЕ ПЛАНУВАННЯ: СУТНІСТЬ, СПЕЦИФІКА, ОСНОВНІ ЕТАПИ

Охарактеризовано зміст особистого фінансового планування та основні аспекти побудови індивідуального балансу доходів і витрат, визначено систему оцінки поточного фінансового стану особи. Розглянуто основні критерії групування доходів та витрат особи. Сформовано рекомендації щодо обсягів та умов формування обов'язкових фінансових резервів. Визначено перспективи подальших досліджень у сфері особистого фінансового планування.

Ключові слова: особисте фінансове планування, баланс доходів і витрат, особисті фінанси, фінансові резерви, баланс фінансового стану.

Татьяна КИЗИМА, Вадим КУЦЯК

Личное финансовое планирование: сущность, специфика, основные этапы

Дана характеристика смыслу личного финансового планирования и основным аспектам построения индивидуального баланса доходов и расходов, определена система оценки текущего финансового состояния лица. Рассмотрены основные критерии группировки доходов и расходов лица. Сформированы рекомендации по объемах и условиях формирования обязательных финансовых резервов. Определены перспективы дальнейших исследований в области личного финансового планирования.

Ключевые слова: личное финансовое планирование, баланс доходов и расходов, личные финансы, финансовые резервы, баланс финансового состояния.

Tetjana KIZYMA, Vadym KUTSIAK

Personal financial planning: essence, specifics, and basic stages

Introduction. Financial planning is one of the fundamentals of management and control of the financial condition of each individual. Most people Ukraine, despite the difficult economic situation not exercise personal account of income and expenditure and do not use in everyday life financial plans to achieve their goals.

Purpose. Analysis of the specific personal financial planning in the formation of personal balance income and expenditure as a guarantee of quality and organization of personal finance prerequisite for optimizing revenues and expenses citizens.

Results. *Financial planning is one of the preconditions for effective management and control of the financial condition of each individual. Its implementation is impossible without clear prioritization formation and calculation steps for its implementation. It contains such important components as assessment of existing and required resources, setting financial goals, consistency and calculations of their achievement.*

Analysis of the sources and amount of own revenues and expenses should be implemented by means of a personal budget of income and expenditure to assess the current financial condition. An important role in assessing their own income and expenditure plays objectivity and completeness of accounting reflected in the budget.

Using practical recommendations for financial advisors and their empirical study authors formation of reserve funds advisable to take into account the recommendations in formation of reserve funds.

The authors focuses on the prospects of the profession of independent financial advisors whose activity needs legislative regulation.

Conclusion. *Improvement of the planning and assessment of personal financial status will lead to increased economic activity, reducing disparities in the revenue and expenditure budgets of individual citizens, improve overall economic welfare of Ukrainian culture and society.*

Key words: *personal financial planning, the balance of income and expenses, personal finance, financial reserves, the balance of financial condition.*

JEL Classification: G00, O016.

Постановка проблеми. Фінансове планування є однією з основ управління та контролю за фінансовим станом кожної людини. Більшість громадян України, попри скрутне економічне становище, не здійснюють обліку особистих доходів і витрат та не використовують у повсякденному житті фінансові плани для досягнення поставлених цілей. За оцінками зарубіжних незалежних фінансових консультантів, складання особистого бюджету та детальна оцінка особистого фінансового стану дають можливість у майбутньому чіткіше визначити власні фінансові цілі, сформулювати стратегію їх досягнення та зекономити на непотрібних витратах від 10 до 20% [1, 128; 2].

Особисте фінансове планування – це процес, за допомогою якого індивіди досягають фінансових цілей, які, звичайно ж, вимагають грошових коштів для їх реалізації і забезпечують ефективний перерозпо-

діл одержуваного доходу на перспективу. Завданням особистого фінансового планування є максимальне зменшення диспропорцій у споживанні та доходах особи, використання базових принципів витрачання коштів, які забезпечили б гармонійний розвиток особи в різні періоди її життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню особистих фінансів та фінансів домогосподарств приділяли увагу багато західних вчених, а саме: Ж. Б. Сей [J. B. Say], Дж. Кейнс [J. Keynes], А. Сен [A. Sen], Ф. Модільяні [F. Modigliani], Т. Шульц [Th. Schultz]. Серед російських дослідників вагомий внесок в дослідження проблем організації та ефективного функціонування особистих фінансів зробили такі вчені, як В. Глухов, Р. Єкшембієв, В. Слепов.

На жаль, українська економічна думка лише розвивається в цьому напрямку досліджень, хоча активність науковців та

практиків з питань особистого фінансового планування останніми роками значно зростає. Однак, незважаючи на посилення уваги теоретиків і практиків до цього напрямку дослідження, тут існує багато невирішених та дискусійних моментів, в тому числі щодо бюджетування та особистого фінансового планування.

Метою статті є аналіз специфіки особистого фінансового планування в частині формування особистого балансу доходів і витрат, що є запорукою якісної організації особистих фінансів та передумовою оптимізації доходів і витрат громадян.

Виклад основного матеріалу дослідження. Складна економічна ситуація в країні сприяє розвитку альтернативних методів отримання доходів та виробленню різних методик щодо економії витрат. Вихідним етапом цього процесу можна вважати складання особистого бюджету, за допомогою якого можна підвищити ефективність управління доходами та витратами, здійснювати контроль свого фінансового благополуччя та сформувати активну фінансову поведінку.

Фінансове планування є однією із передумов ефективного управління та контролю за фінансовим станом кожної людини. Його здійснення неможливе без чіткого визначення пріоритетів та формування етапів його реалізації. Воно містить такі важливі компоненти, як оцінку наявних і необхідних ресурсів, постановку фінансових цілей, послідовність і розрахунки їхнього досягнення. Фінансовий план – це не лише облік доходів та витрат, це інструмент, за допомогою якого можна проводити моніторинг своєї фінансової діяльності, здійснювати прогнози на майбутнє, робити висновки із досвіду фінансових операцій та оптимізувати свої грошові потоки для досягнення поставлених цілей. Таким чином, особисте фінансове планування є ключовим елементом у стратегії управління особистими фінансами.

Для планування та оптимізації особистих фінансів, насамперед, необхідно проаналізувати джерела та величину власних доходів і порівняти їх із витратами. Цю операцію необхідно здійснювати шляхом складання особистого бюджету доходів і витрат з метою визначення поточного фінансового стану. Як свідчить практика, більшість людей в кінці місяця не можуть згадати, скільки коштів і на які потреби вони використали. Після складання та ведення відповідного балансу, в якому будуть зазначені всі джерела формування та напрями витрачання особистих фінансів, можна визначити поточний фінансовий стан людини та здійснити оптимізацію витрат [3, 56].

Баланс доходів і витрат особи є модифікацією традиційної балансової роботи. Використовувана методологія розрахунку доходів та витрат, безумовно, не є досконалою і продовжує залишатися предметом жвавої дискусії в науковому середовищі та серед фахівців-практиків з фінансового консалтингу, які використовують різні підходи до оптимізації доходів та витрат особи. Зокрема, при складанні фінансових планів більшість громадян ототожнюють поняття доходу й активу, не можуть визначити, що є активом, а що пасивом. На нашу думку, досить слушним у цьому контексті є трактування активу та пасиву Р. Кіосакі, який стверджує, що активом може бути лише та річ у власності людини, яка забезпечує їй додатковий грошовий потік або передбачає отримання у майбутньому фінансової вигоди. Цінності, які є у володінні та не приносять доходу, потребують фінансових витрат на їх утримання або не мають реальної корисності при використанні, є пасивами [4, 34]. Автор зауважує: “Ви повинні знати різницю між активом та пасивом і купувати активи. Це може звучати надто просто, але більшість людей ведуть фінансову боротьбу, тому що вони не розуміють різниці між

активом і пасивом. Багаті люди накопичують активи. Бідні люди і середній клас накопичують пасиви, які вважають активами". Схожий підхід відстоює і Р. Крок, засновник мережі МакДональдс: "Коли ваш грошовий потік стане рости, ви можете купити предмети розкоші. Однак бідні люди і середній клас часто купують предмети розкоші: великі будинки, діаманти, шуби, коштовності, катери тому, що хочуть виглядати багатими. Вони і виглядають багатими, тоді як насправді лише глибше занурюються в борги за кредитами. Люди, які давно мають гроші, які є багатими тривалий час, спочатку формували свої активи" [5, 124].

Перш, ніж розпочати складання балансу доходів і витрат на наступний рік (квартал або місяць), варто провести повну "інвентаризацію" своїх доходів, витрат та майна за попередній період. Практика показує, що доходи та майно підрахувати набагато легше, оскільки джерел отримання доходів менше, ніж витрат, і вони частіше мають документальне підтвердження [6, 172]. Що ж стосується витрат, то їх підрахунок буде складнішим, оскільки люди часто не зберігають квитанції про здійснення покупок, саме тому доцільно зберігати підтверджуючі документи або хоча б здійснювати відповідні записи про свої витрати, згрупувавши їх по блоках для зручності підрахунку.

Таким чином, особа буде завжди знати, скільки витрат вона здійснила насправді, на що витрачає найбільше грошей, і проаналізувати можливість усунення непотрібних покупок і витрат, які здійснюються не на першочергові потреби. Ведення балансу доходів і витрат з урахуванням усіх фінансових операцій має на меті не лише виявити резерви для економії витрат, а й забезпечити стійке фінансове становище індивіда, дати можливість об'єктивного планування заощаджень та здійснення інвестицій для примноження особистих фінансових активів і майна.

В підсумку особистий баланс може набувати: додатнього значення – що свідчить про збільшення фінансової стійкості індивіда та примноження його багатства; від'ємного значення – зменшення фінансових або майнових активів, і як наслідок, "вимивання" заощаджень та загрозу неплатоспроможності; відповідності доходів витратам – свідчить про покриття власних витрат отримуваними доходами, що загалом теж не є позитивним, враховуючи інфляційні проценти, валютні ризики та відсутність росту особистого благополуччя.

Загальна схема особистого балансу доходів і витрат, яка, на нашу думку, дає можливість оцінити особистий добробут та здійснити оптимізацію особистих фінансів, наведена в табл. 1.

Варто зазначити, що наведена модель побудови бюджету є загальною – окремі її складові можуть доповнюватись та подрібнюватись з метою деталізації доходів, витрат чи майна, що сприятиме контролю за надходженням коштів та їх витрачанням залежно від часу, який може виділити особа на ведення даного балансу, та ступеня ґрунтовності і точності аналізу свого фінансового стану.

Російський вчений в сфері особистих фінансів В. В. Глухов констатує, що "формування і розвиток родинної економіки загалом варто розглядати не як спільний внесок усіх членів домогосподарства, а як сукупність особистих фінансів" [7, 56]. Тому, вважаємо, що формування особистого балансу може і навіть повинно входити в систему фінансового планування домогосподарства. Це дасть змогу проаналізувати фінансовий стан як усього домогосподарства, так і окремих його членів, визначити внесок кожної особи у формування загального добробуту домогосподарства.

Важливу роль при здійсненні оцінки власних доходів і витрат відіграє

Таблиця 1

Особистий бюджет доходів і витрат

Показник № з/п	ДОХОДИ		ВИТРАТИ	
	Джерела формування	Сума, грн.	Напрями витрачання	Сума, грн.
1.	Трудові доходи		Обов'язкові витрати, в т. ч.:	
1.1	заробітна плата		харчування	
1.2	премія		орендні платежі	
1.3	матеріальна допомога		комунальні платежі	
1.4	гонорар		проїзд в громадському транспорті	
1.5	доходи від авторських прав		побутові витрати	
1.6	інші		інше	
2.	Доходи від підприємницької діяльності		Особисті витрати, в т. ч.:	
2.1	Відповідно до видів підприємницької діяльності		розваги, художні книги, диски, газети, журнали	
2.2			подарунки, прикраси, святкові заходи	
2.3			одяг, взуття	
2.4			обіди на робочому місці	
2.5			інше	
3.	Доходи від особистого підсобного господарства та самозайнятості		Непередбачувані витрати	
4.	Власні заощадження та доходи від них		Інвестування (у нерухомість, активи, у себе), в т. ч.	
4.1	Доходи від депозитних та валютних операцій		здоров'я, спорт, освіта;	
4.2	інше		Вкладення коштів у фінансові інструменти	
5.	Пенсії, стипендії		Придбання товарів довгострокового користування	
6.	Доходи від здачі в оренду нерухомості		Придбання нерухомого майна	
7.	Дохід від предметів довгострокового вжитку		Допомога рідним	
8.	Позапланові та нерегулярні доходи		Формування резерву	
9.	Інші доходи		Інші витрати	
Всього	X		X	
ЧИСТИЙ (ПОТОЧНИЙ) БАЛАНС ФІНАНСОВОГО СТАНУ				

об'єктивність їх обліку та повнота відображення в бюджеті. Так, доцільно відображати в бюджеті ті доходи, які є постійними та непередбачуваними, – розділивши їх на окремі групи. Часто люди перебільшують можливості щодо власного заробітку, або ж перспективи отримання доходу іноді бувають завищеними. Саме тому суму

непередбачуваних або непостійних доходів варто включати до балансу лише після фактичного надходження цих коштів. Для оптимального розподілу власних коштів і можливості не лише проаналізувати, а й здійснювати планування особистих фінансів на перспективу, доцільно також поділяти особисті витрати на групи залежно від їх

призначення та необхідності. Насамперед, необхідно виокремити обов'язкові витрати, від яких особа не може відмовитися: сплата податків та обов'язкових платежів, харчування, комунальні платежі, витрати на проїзд, купівлю необхідних побутових товарів, сума яких не сильно варіюється з місяця в місяць та дає змогу спланувати мінімально необхідну суму коштів, необхідну для життя на тиждень чи день. Скоригувавши цю суму на особисті витрати (одяг, мобільний зв'язок, Інтернет, витрати на святкування визначних днів тощо), людина матиме змогу визначити, скільки коштів їй необхідно для нормальної життєдіяльності та задоволення своїх основних потреб на день. Зберігання основної частини грошей вдома і наявність визначеної одноденної суми коштів при собі дасть змогу не використовувати зайві кошти внаслідок когнітивних бажань та сприятиме економії коштів в результаті уникнення непередбачених витрат.

Досить важливою частиною балансу доходів і витрат є формування резерву коштів для фінансування непередбачуваних витрат. Загроза втрати роботи, валютні ризики, хвороба чи тимчасова непрацездатність особи – це лише не повний перелік причин додаткової потреби в коштах. Відсутність фінансових резервів може призвести до появи та накопичення заборгованості, яка погіршить фінансовий стан особи.

Фахівці рекомендують створювати резерв коштів планомірно, відкладаючи від 10% до 25% від кожного доходу людини [1, 2, 8]. Залежно від віку та сімейного статусу особи, на нашу думку, даний резерв повинен набувати різних значень, оскільки для сімейної людини частина коштів, яка необхідна для допомоги рідним чи утримання сім'ї в разі хвороби когось із її членів або втрати роботи, буде значно більшою, ніж для одинака чи людини похилого віку, в якій витрати на лікування є значно більшими,

та й людський потенціал в людей молодого віку більший, у зв'язку з чим їм легше знайти роботу. Використовуючи практичні рекомендації фінансових консультантів та власні емпіричні дослідження, вважаємо, що формування резерву коштів доцільно здійснювати з урахуванням таких рекомендацій:

- для сімейної людини – резерв коштів доцільно формувати в розмірі тримісячної суми витрат всієї сім'ї, решта коштів можуть інвестуватись;
- підприємцю – доцільно формувати особистий резерв та резерв для ведення підприємницької діяльності в розмірі двомісячної суми оборотних коштів;
- у віці від 20 до 30 років – доцільно зберігати лише 10% у резерві, 40% вільних коштів у ліквідних активах (депозити, державні цінні папери, валютні вклади), інші 50% – у високоприбуткових або ризикових активах;
- у віці від 30 до 40 років – резерв коштів варто збільшити до 30% річних витрат особи, решту коштів частину варто зберігати в ліквідних активах;
- від 40 до 60 років – резерв коштів доцільно формувати у розмірі 50% річних витрат;
- у віці від 60 років – резерв коштів може досягати рівня трирічної суми витрат людини, а вільні кошти можна зберігати на депозиті в надійному банку, в ліквідних облігаційних фондах з гарантією збереження коштів [8].

Однак, необхідно зазначити, що крім резервів, особа повинна мати ще й заощадження, які використовуватимуть для здійснення великих покупок і досягнення фінансових цілей, а також як додаткове джерело пасивного доходу для забезпечення у старості. Спрямовуючи частину свого доходу не лише для створення резерву, а й на інвестиції, людина зможе в майбутньому одержувати додатковий дохід, за рахунок якого можна буде примножити власні активи, поповнити резервний фонд або витратити кошти на відпочинок чи лікування.

Вважаємо, що кожна людина має формувати особистий фінансовий резерв, незалежно від рівня доходів, адже при його відсутності в разі настання першої ж непередбаченої ситуації можна легко потрапити у скрутне фінансове становище. Резерви слід використовувати виключно у разі виникнення форс-мажорних ситуацій, а після використання – оперативно поповнювати.

Складання особистих фінансових планів – процес доволі громіздкий і вимагає значної уваги та наполегливості. Досить часто розібратися в тонкощах особистого фінансового планування допомагають незалежні фінансові консультанти, послуги яких стають все популярнішими в Україні.

Незалежний фінансовий консультант – це особа, яка надає консультаційні послуги у сфері фінансів фізичним і юридичним особам. Тобто, "фінансовий консультант – це посередник, який володіє винятковим рівнем компетентності у сфері фінансів і може допомогти зберегти та примножити заощадження" [9, 21].

Незалежні фінансові консультанти надають громадянам широкий спектр консультацій з таких основних питань:

- аналіз особистих доходів і витрат, особисте фінансове планування та планування сімейного бюджету, комплексний аналіз фінансового стану клієнта;
- формування індивідуальних програм накопичення;
- консультації щодо формування пенсійних накопичень;
- податкове планування (мінімізація податкових платежів);
- підбір програм убезпечення життя та захисту майна;
- аналіз та підбір банківських продуктів (депозитні програми, споживчі та іпотечні кредити тощо);
- інші послуги.

Загалом алгоритм роботи незалежного фінансового консультанта складається

з кількох етапів [10]. Насамперед – це діагностика. Клієнт заповнює анкету, в якій повідомляє про свої поточні щомісячні доходи і витрати, активи (наявні квартиру, машину, дачу, акції, депозити, паї тощо) та суму, яку він щомісячно готовий інвестувати. Також клієнт зазначає свої фінансові цілі (наприклад, купити автомобіль за 100 тис. грн. у 2016 р., квартиру за – 1 млн. грн. у 2019 р., оплатити навчання дитини в сумі 80 тис. грн. у 2016–2020 рр. тощо). Ще один важливий пункт, який радять вказувати консультанти, – бажаний розмір пенсії і приблизний вік виходу на пенсію клієнта (за кордоном оптимальний розмір пенсії становить 70% середньомісячних доходів клієнта упродовж трудової частини його життя).

Наступний етап – складання детального звіту з обов'язковим аналізом фінансового стану клієнта і рекомендаціями щодо досягнення поставлених фінансових цілей. Саме на цьому етапі здійснюється найбільш клопітка робота щодо впорядкування особистих фінансів клієнта, адже досить часто клієнти неадекватно оцінюють свої фінансові можливості. Спершу фінансовий консультант оптимізує активи (будь-які види накопичень та майна) і пасиви (статті витрат) клієнта. Оптимізація може полягати, наприклад, у визначенні неефективно працюючих активів. Скажімо, клієнт щомісячно сплачує за автокредит 3000 грн., одночасно здаючи в оренду за 500 грн. гараж, яким він не користується. При аналізі ситуації може виявитися, що гараж клієнта на ринку коштує 100 тис. грн., і тому значно вигідніше його продати, закрити кредит і ліквідувати щомісячну різницю між доходами і витратами у сумі 2500 грн. Або ж схожа ситуація: якщо клієнт взяв кредит під 36% річних і одночасно має депозит в банку під 18% річних, то зрозуміло, що вигідніше буде зняти гроші з депозиту і спрямувати їх на дострокове погашення кредиту.

Черговий крок — визначення гнучкості поставлених клієнтом цілей, тобто уточнення, наскільки принципово людині купити квартиру саме за один млн. грн. чи автомобіль за 100 тис. грн., і чи не можна відкласти покупку на кілька років тощо. Після цього оцінюється схильність клієнта до ризику та його готовність вкладати кошти в різноманітні за дохідністю і ризиковістю фінансові активи. Скажімо, якщо до досягнення поставленої мети залишається менше трьох років, ймовірно, клієнту запропонують скористатися більш консервативним інструментом — банківським депозитом; якщо ж більше трьох років — порадять вкласти кошти в інститути спільного інвестування (компанії з управління активами, інвестиційні фонди тощо).

Завершальний етап — навчити клієнта економити. Наприклад, коли йдеться про витрати на відпочинок (якщо вони, звичайно, завищені), людині запропонують або частково обмежити ці витрати, або скористатися мережею “горящих путівок”. Тим, у кого декілька кредитів, запропонують консолидувати борги: взяти більший кредит на триваліший термін під заставу нерухомості, погасити за його рахунок дрібні позики і таким чином зменшити щомісячні витрати на обслуговування кредитів. Здавалося б, прописні істини, однак досить часто явними вони стають лише в процесі детального аналізу щомісячних особистих витрат [10, 48].

Висновки. Таким чином, дотримання основних правил особистого фінансового планування, яке здійснюється на основі балансу доходів і витрат, є однією з основних умов оптимізації фінансових ресурсів індивіда. Постійне ведення балансу доходів і витрат дасть змогу визначити “вузькі” місця та потенційні можливості зменшення непотрібних витрат особи. Дотримання правил ведення балансу та формування фінансових планів відповідно до чітко поставлених цілей є запорукою примноження власного багатства

та попередження фінансового банкрутства. Звісно, особисте фінансове планування не є панацеєю від бідності, але систематичне складання фінансових балансів та планів і чітке їх дотримання може допомогти оптимізувати власні фінансові ресурси та спрямувати їх на заощадження чи інвестування.

Одним із основних напрямків оптимізації витрат після детального їх аналізу є раціоналізація особистого споживання з метою економії фінансових ресурсів при збереженні корисності від споживання благ та ступеня задоволення потреб людини.

Вважаємо, що раціоналізація витрат особи є перспективним напрямком подальших досліджень, результатом яких повинні бути практичні рекомендації щодо зменшення видаткової частини бюджету без значного зменшення якості споживання та рівня життя. Формування таких рекомендацій має здійснюватись на підставі дослідження поточного та особистого споживання із метою визначення недоцільних витрат, пошуку шляхів економії при покупці певних груп товарів, виключення емоційних покупок.

Вважаємо, що вдосконалення процесу особистого фінансового планування та регламентації діяльності незалежних фінансових консультантів сприятиме підвищенню економічної активності населення, зменшенню диспропорцій у дохідній та витратній частині особистих бюджетів громадян, загальному підвищенню економічної культури і добробуту українського суспільства в цілому.

Література

1. Станкевич Ю.Ю. *Формування основних джерел отримання доходів сучасних домогосподарств* / Ю.Ю. Станкевич // *Фінансова система України. Збірник наукових праць*. — Острог: Видавництво Національного університету “Острозька академія”, 2008. — Ч. 2. — С. 128–139.
2. Нащупкина О. *Финансовый консультант: профессия для амбициозных* [Електронний ре-

сурс] / О. Нащупкина // Элитный персонал. – № 44 (481). – Режим доступа : <http://www.e-personal.ru/article.php?id=4659>

3. Осипов Ю.М. Финансовая экономика как высшая форма бытия экономики / Ю.М. Осипов // Материалы к докладу на международной научной конференции “Финансовая экономика: концепция, структуры, менеджмент” – М. : МГУ, 2011. – С. 212–218.

4. Кіосакі Р.Т. Багатий тато, бідний тато / Р. Кіосакі, Ш. Лектер. – Мн. : Попуррі, 2006. – 245 с.

5. Крок Р.А. McDonald's: Как создавалась империя / Крок Р.А. – М. : Альпина Паблишер, 2008. – 400 с.

6. Мерзлякова С.Л. Пространственный и портфельный аспекты финансового поведения граждан / С.Л. Мерзлякова, Х.Х. Валиуллин, Е.А. Быченкова // Сб. научных трудов ИСА РАН “Инвестиции и инновации” – М. : URSS, 2010 – 263 с.

7. Глухов В.В. Сбережения домашних хозяйств как источник инвестиций / В.В. Глухов // Азиатско-тихоокеанский регион: экономика, политика, право. – 2008. – № 2 (18). – С. 55–59.

8. Лисюк Д. Электронная коммерция в Украине 2012–2014 гг. [Электронный ресурс] / Д. Лисюк. – Режим доступа : <http://www.gemius.com.ua/ua/raporty>.

9. Шишкин Д. Независимый финансовый советник / Д. Шишкин // Популярные финансы. – 2006. – №11. – С. 21–23.

10. Гурника Е. Страна советников / Е. Гурника // Business week. – 2007. – № 16–17. – С. 48–49.

References

1. Stankevych J.U. (2008). *Formuvannia osnovnykh dzherel otrymannia dokhodiv suchasnykh domohospodarst* [Formation of major sources of obtaining revenues modern households]. *Finansova systema Ukrainy. Zbirnyk naukovykh prats.* – The financial system of Ukraine, 2, 128–139 [in Ukrainian].

2. Nashchupkina, O. (2010). *Finansovyy konsultant: professiya dlya ambitsioznykh* [Financial advisor: the profession for ambitious]. *Elitnyy personal.* – Elite personnel, 44. Available at: <http://www.e-personal.ru/article.php?id=4659>.

3. Osipov, U.M. (2011). *Finansovaya ekonomika kak vysshaya forma bytiya ekonomiki* [Financial economy as higher form genesis economy]. *Materialy k dokladu na mezhdunarodnoy nauchnoy konferentsii* “Finansovaya ekonomika: kontseptsiya, struktury, menedzhment”. – Materials for the report on the international scientific conference “Financial economics: concept, structure, management”. Moscow : MHU [in Russian].

4. Kiosaki, R.T. (2006). *Bahaty tato, bidnyi tato* [Rich dad, poor dad]. Minsk: Popurri [in Ukrainian].

5. Krok, R.A. (2008). *McDonalds: Kak sozdavalas imperiya* [McDonald's: engineering an empire]. Moscow: Alpina Pablysher [in Russian].

6. Merzliakova, S.L., Valiullin, Kh.Kh., Bychenkova, E.A. (2010). *Prostranstvennyy i portfelnyy aspekty fynansovoho povedeniya grazhdan* [Spatial and financial aspects of the portfolio behavior of citizens]. *Sb. nauchnykh trudov YSA RAN* “Investitsii i innovatsii” Coll. scientific papers ISA RAS “investment and innovation” [in Russian].

7. Hlukhov, V.V. (2008). *Sberezheniya domashnikh hoziaystv kak istochnik investitsiy* [Household savings as a source of investment]. *Aziatsko-tikhookeanskiy rehion: ekonomika, politika, pravo* – The Asia-Pacific region: economy, politics, law, 2 (18), 55-59 [in Russian].

8. Lysiuk, D. (2014). *Elektronnaya kommersiya v Ukraine 2012-2014 hh.* [Electronic commerce in Ukraine in 2012-2014]. Available at: <http://www.gemius.com.ua/ua/raporty/2014-05/03>.

9. Shyshkin, D. (2006). *Nezavisimyy finansovyy sovetnik* [Independent financial adviser]. *Populyarnye finansy.* – Popular finance, 11, 21-23 [in Russian].

10. Hurnika, E. (2007). *Strana sovetnikov* [Country of advisors]. *Business week*, 16-17, 48-49 [in Russian].